

ВИКОРИСТАННЯ СПОЛУК КРЕМНІЮ ДЛЯ БІОЛОГІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА

Н.В. Росіцька

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України, відділ алелопатії, *botanicka@narod.ru*

*Досліджено вплив кремнієвмісних сполук на покращення мінерального живлення та підвищення посухостійкості рослин *Triticum aestivum* L.*

*Ключові слова: *Triticum aestivum* L., анальцим, трепел, діоксид кремнію.*

Вступ. В сучасному світі в умовах зниження родючості ґрунтів значну увагу необхідно приділити пошуку нових, в тому числі нетрадиційних, екологічно чистих методів підвищення продуктивності рослин. Таким вимогам відповідають кремнієвмісні сполуки, хоча до цього часу вони є нетрадиційними добривами і використовуються рідко.

За літературними даними кремній позитивно впливає на покращення ґрунтової родючості, вологозабезпеченості, посухо- і морозостійкості рослин, зменшення засолення ґрунтів [15, 21, 24, 25, 26], а також здатний захищати рослини від токсичного впливу високих доз Mn, Al, відновленого Fe [11]. Кремній підвищує продуктивність фотосинтезу, врожайність сільськогосподарських культур, захищає рослини від шкідників та хвороб, знижує дихання, стимулює засвоєння азоту рослинами [11, 15, 22, 26].

Оскільки останнім часом кількість посушливих років значно збільшилась, особливої актуальності набувають дослідження, пов'язані з використанням кремнієвмісних природних мінералів для підвищення посухостійкості рослин.

Об'єкти і методи досліджень. Рослини вирощували в лабораторних умовах при температурі 22-24°C протягом 3 тижнів. Об'єкти досліджень – рослини *Triticum aestivum* L. сорт «Поліська 90» (слабостійкий до посухи). Вологість сірого лісового опідзоленого ґрунту підтримували на рівні 20, 40, 60 та 80% від повної вологості. Як джерело кремнію вносили кремнієвмісні природні мінерали (анальцим і трепел) та діоксид кремнію (SiO₂) у дозі 250 мг на 100 г ґрунту. Концентрацію кремнієвмісних сполук вибрано на основі результатів попередніх досліджень.

Перебіг процесу пероксидації ліпідів вивчали за вмістом тіобарбітурової кислоти активних продуктів (ТБКАП). Концентрацію ТБКАП визначали за вмістом малонового діальдегіду (МДА) [5]. Пролін екстрагували з свіжозібраних

листіків 3% розчином сульфосаліцилової кислоти. Кількісний вміст визначали спектрофотометрично з застосуванням якісної реакції з нінгідриновим реактивом за методикою Стаценка [18]. Активність каталази (КФ 1.11.16) визначали за допомогою титрометричного методу, який ґрунтується на обліку кількості розкладеного водню під дією ферментативного препарату [12]. Вміст хлорофілів та каротиноїдів вивчали в ацетоновій витяжці без попереднього їх розділення, а концентрацію пігментів обчислювали за рівняннями Хольма-Веттштейна і виражали у мг/г сирової маси [13]. Концентрацію розчинних цукрів аналізували за Г.С. Бертраном [12]. Інтенсивність транспірації визначали методом реєстрації змін ваги зрізаних транспіруючих листків через короткі проміжки часу за Івановим. Повторність дослідів 6-10-ти кратна.

Отримані дані опрацьовували статистично за загальноприйнятими в біології методиками із застосуванням пакета прикладних програм „Excel”. У роботі наведені середні арифметичні дані з урахуванням похибок. Відмінності вважали вірогідними, якщо $p \leq 0,05$ [8].

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз отриманих результатів показав збільшення лінійних розмірів рослин у всіх варіантах дослідів за умов внесення кремнію (рис.1, рис.2). Зокрема, внесення анальциму стимулювало розвиток підземної і надземної частин рослин у 1,1 — 1,2 та у 1,1 — 1,7 раза відповідно у всіх варіантах дослідів. При чому найвищі показники приросту надземної частини спостерігались на фоні 40% зволоження. При внесенні трепелу для надземної частини відсутні відмінності при 20% та 60% вологості, а на фоні 40% та 80% спостерігалось збільшення приросту лінійних розмірів у 1,3 раза. Для підземної частини рослин при зволоженні 60% та 80% виявлено зростання розвитку коренів у 1,6 — 1,9 раза відносно контролю. У варіанті дослідів з діоксидом кремнію спо-

стерігалось незначне збільшення лінійних розмірів як надземної, так і підземної частини рослин. Хоча для підземної частини рослин

притаманне різке підвищення показників з незначною флуктуацією в межах зволоження від 40 до 80 % від ПВ.

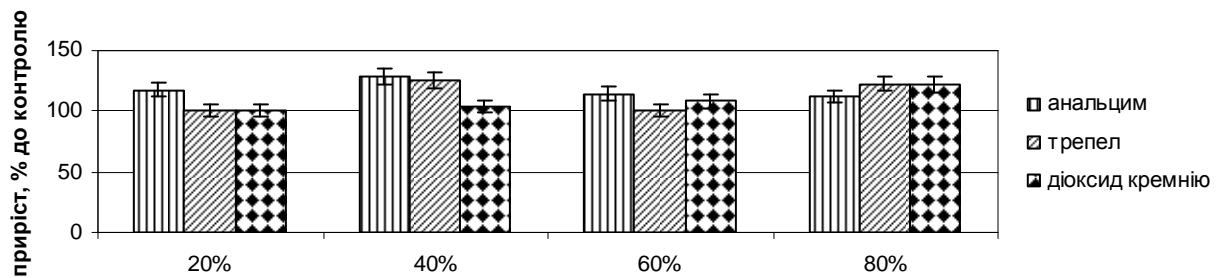

Рис. 1. Приріст надземної частини рослин *Triticum aestivum* при внесенні сполук кремнію

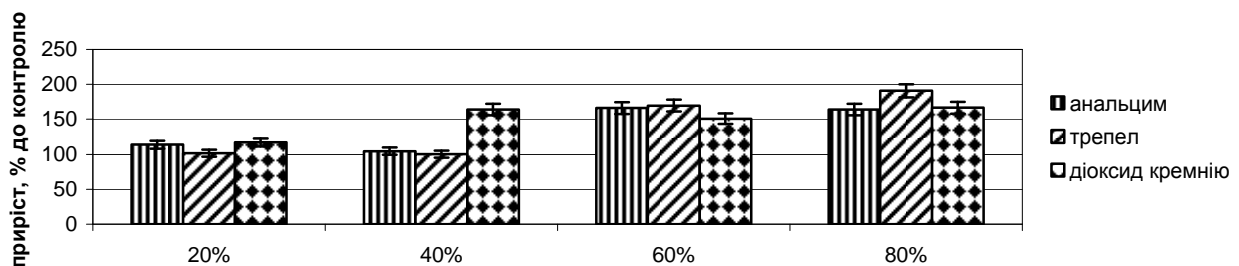

Рис. 2. Приріст підземної частини рослин *Triticum aestivum* при внесенні сполук кремнію

Важливою функціональною та надійною діагностичною ознакою адаптаційного процесу у рослин є кількісний і якісний склад пігментів. Оскільки фотосинтетична система – найчутливіший індикатор умов існування рослин, і від її стану залежить пластичність виду [17, 27], ми дослідили особливості розподілу фотосинтетичних пігментів у листках за різних умов зволоження (табл.1).

З'ясовано, що внесення сполук кремнію збільшує загальну кількість хлорофілу. Зокрема, вміст хлорофілу за умови зволоження в межах 20 – 60 % від ПВ при внесенні анальциму зростає в 1,4 – 2,7 рази, трепелу в 1,6 – 2,8 рази, діоксиду кремнію – в 1,8 – 3,3 рази. Але при 80 % вологості цей показник, навпаки, зменшувався.

Поряд з хлорофілом важливу роль у фотосинтетичних процесах рослин відіграють також каротиноїди, які не тільки вловлюють і постачають додаткову світлову енергію до реакційних центрів фотосистем I і II, але і захищають фотосистему від деструктивної дії світла і кисню. У більшості випадків каротиноїди менш чутливі до водного стресу, ніж хлорофіли [19]. Нашими

експериментами показано позитивний вплив сполук кремнію на біосинтез каротиноїдів.

Відомо, що водний дефіцит викликає порушення фотосинтетичних процесів і відтоку асимілятів у різні органи, у т. ч. і листки [14]. Згідно літературних даних, підвищення рівня цукрів пригнічує ріст рослин, зменшує ефективність фотосинтезу, спричинює акумуляцію антоціанів, хлороз та некроз листків [16].

Аналіз отриманих результатів показав (табл.2) зниження вмісту розчинних цукрів у всіх варіантах дослідження порівняно з контрольними рослинами. Найбільш достовірне зменшення вмісту моно- та дисахаридів зафіксовано у варіантах з 20 % зволоженням. Зокрема, при внесенні анальциму зниження концентрації моноцукрів і дисахаридів складало 190 і 120%, а для варіанту з трепелом і діоксидом кремнію ці величини склали 270 і 110% та 140 і 150% відповідно.

Дані, отримані при дослідженні транспірації листків показали зменшення інтенсивності показників при внесенні кремнієвмісних сполук (рис.3).

Таблиця 1

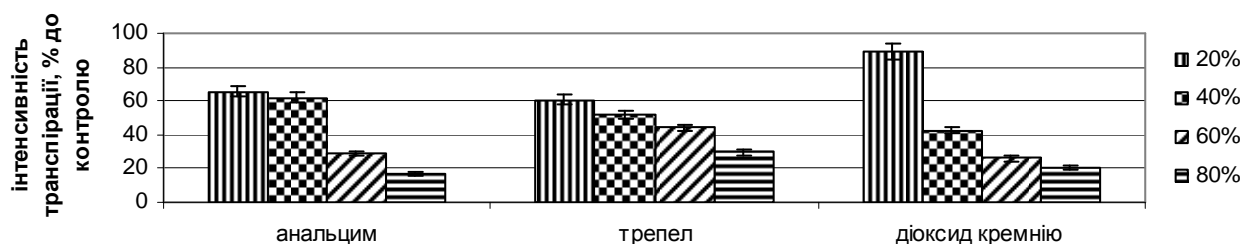
Вміст фотосинтезуючих пігментів у листках озимої пшениці залежно від умов зволоження, мг / г сирової речовини

Варіант досліджу	Хлорофіл		Каротиноїди	Сума хл. а+b	Хл. а / хл. b	Сума хл. а+b/ каротиноїди
	a	b				
Контроль						
20%	0,20±0,008	0,13±0,004	0,06±0,001	0,33±0,013	1,57±0,047	5,50±0,165
40%	0,33±0,013	0,14±0,004	0,06±0,001	0,48±0,019	2,33±0,069	8,00±0,200
60%	0,19±0,008	0,08±0,002	0,05±0,001	0,27±0,011	2,32±0,093	5,40±0,270
80%	0,58±0,017	0,23±0,007	0,11±0,005	0,81±0,028	2,50±0,051	7,36±0,268
Анальцим						
20%	0,63±0,022	0,25±0,005	0,14±0,005	0,89±0,035	2,57±0,100	6,36±0,184
40%	0,45±0,016	0,20±0,009	0,09±0,004	0,65±0,019	2,32±0,104	7,22±0,217
60%	0,43±0,009	0,18±0,006	0,09±0,003	0,61±0,016	2,40±0,110	6,68±0,300
80%	0,60±0,025	0,25±0,009	0,13±0,005	0,85±0,031	2,43±0,095	6,54±0,196
Трепел						
20%	0,54±0,019	0,20±0,006	0,10±0,004	0,75±0,022	2,67±0,120	7,50±0,310
40%	0,55±0,022	0,23±0,007	0,11±0,004	0,77±0,023	2,43±0,120	7,00±0,336
60%	0,54±0,021	0,23±0,007	0,10±0,004	0,76±0,030	2,38±0,117	7,60±0,303
80%	0,50±0,015	0,20±0,009	0,09±0,003	0,70±0,032	2,45±0,098	7,78±0,370
Діоксид кремнію						
20%	0,77±0,035	0,32±0,013	0,14±0,005	1,08±0,027	2,43±0,117	7,71±0,308
40%	0,72±0,028	0,28±0,012	0,13±0,004	1,00±0,020	2,62±0,076	7,70±0,362
60%	0,35±0,015	0,15±0,005	0,08±0,003	0,50±0,015	2,36±0,086	6,25±0,175
80%	0,56±0,019	0,23±0,008	0,10±0,004	0,80±0,027	2,40±0,108	8,00±0,235

Таблиця 2

Вплив сполук кремнію на вміст розчинних вуглеводів у листках, %

Вологість коренезростання	Варіант досліджу			
	Контроль	Анальцим	Трепел	Діоксид кремнію
Моноцукри				
20%	0,57±0,023	0,27±0,010	0,21±0,007	0,40±0,016
40%	0,21±0,007	0,15±0,006	0,10±0,003	0,15±0,006
60%	0,17±0,006	0,10±0,003	0,10±0,003	0,16±0,005
80%	0,10±0,004	0,10±0,004	0,10±0,004	0,04±0,001
Дицукри				
20%	0,89±0,027	0,74±0,031	0,77±0,027	0,59±0,023
40%	0,95±0,033	0,87±0,035	0,88±0,034	0,82±0,040
60%	0,94±0,042	0,90±0,028	0,88±0,035	0,78±0,023
80%	0,89±0,036	0,79±0,030	0,79±0,031	0,83±0,037

Рис. 3. Зміна інтенсивності транспірації *Triticum aestivum* при внесенні кремнієвмісних сполук

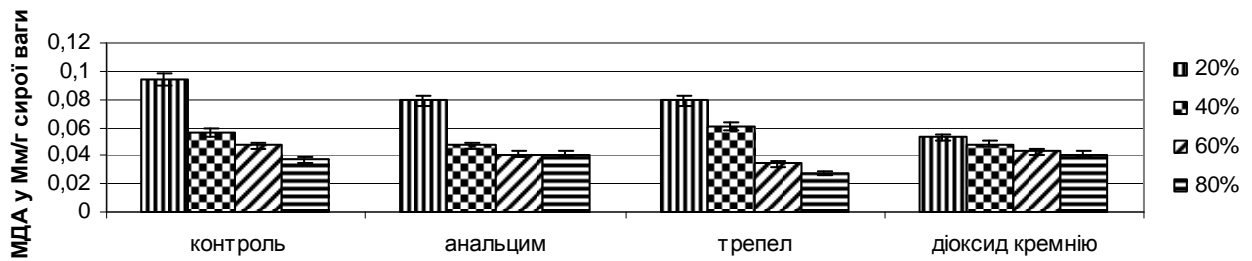

Рис.4. Концентрація МДА у листках озимої пшениці за різних умов зволоження

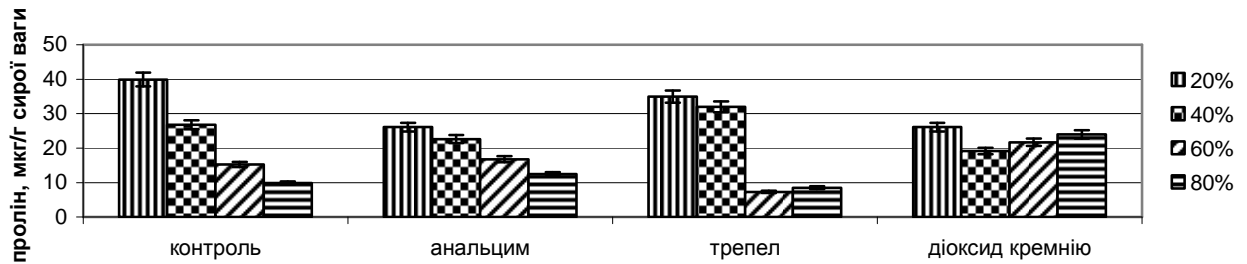

Рис. 5. Вміст проліну у листках озимої пшениці за різних умов зволоження

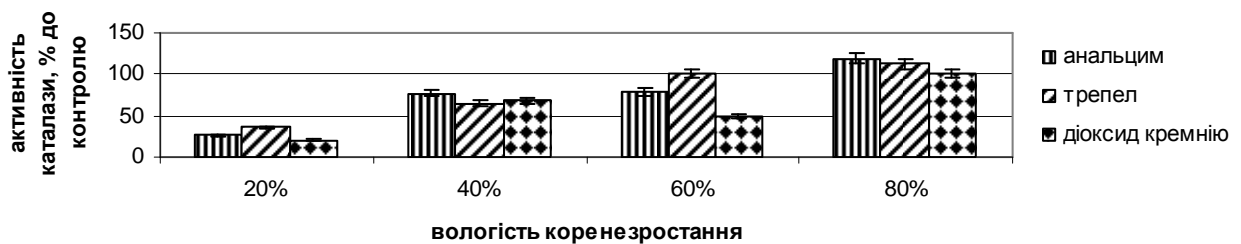

Рис. 6. Зміна активності каталази в листках озимої пшениці при внесенні кремнієвмісних сполук

Крім того, за умов дії посухи порушується гомеостатична рівновага, змінюється рівень ПОЛ та стан прооксидантно-антиоксидантної системи у біологічних мембранах рослин. Вважається, що активація ПОЛ є однією з перших неспецифічних реакцій у загальному сприйнятті рослинних організмів стрес-факторів, яка може ініціювати включення інших механізмів захисту [1, 19]. Так, концентрація МДА у всіх варіантах дослідження зменшувалась зі збільшенням вологозабезпечення рослин (рис. 4). Збалансованість між пероксидним окисненням і антиоксидантною активністю є необхідною умовою для підтримання нормальної життєдіяльності рослинного організму. Відомо, що завдяки антиоксидантним властивостям пролін здатний послаблювати процеси пероксидного окиснення [9, 20, 23]. Доведено, що дефіцит вологи сприяє підвищенню синтезу проліну (рис. 5). При цьому у варіантах з діоксидом кремнію вперше встановлено збільшення концентрації проліну на фоні зростання водного забезпечення рослин.

Підвищення активності каталази в тканинах рослин свідчить про формування захисного ме-

ханізму до стрес-факторів, у тому числі, і посухи [3]. Оскільки каталаза активує розщеплення пероксиду водню до кисню та води, тим самим зменшує токсичний прояв негативних чинників довкілля [10]. Аналіз отриманих даних засвідчив позитивний вплив сполук кремнію на активність каталази (рис. 6). У досліді спостерігалась пряма залежність між рівнем забезпечення рослин вологою та активністю даного ферменту.

Висновки. Таким чином, отримані результати доводять доцільність використання кремнієвмісних природних мінералів для покращення мінерального живлення, підвищення посухостійкості рослин *Triticum aestivum* та стимуляції ростових процесів за рахунок активізації антиоксидантної системи.

Отже, багатофункціональна дія сполук кремнію, у тому числі й кремнієвмісних мінералів на сільськогосподарські рослини, простота та зручність їх застосування у землеробстві доводять перспективність їхнього використання і, безперечно, потребують подальшого вивчення.

Список літератури

1. Бараненко В.В. Пероксидне окиснення ліпідів у листках *Sium latifolium* L. за різних умов водозабезпечення // Укр. ботан. журн. – 2009. – Т. 66, № 5. – С. 713 – 721.
2. Григорюк І.А., Ткачев В.И., Савинский С.В., Мусяенко Н.Н. Современные методы исследований и оценки засухо- и жароустойчивости растений. – К.: Наук. світ, 2003. – 139 с.
3. Григорюк І.П., Нижник Т.П. Фізіологічні основи регуляції посухостійкості картоплі. – Хмельницький – Київ: Видавництво Сергія Пантюка, 2004. – 236 с.
4. Иванов Л.А., Сіліна А.А., Цельнікер Ю.Л. Про методику швидкого зважування для визначення транспірації в природних умовах // Ботанічний журнал. – 1950. – № 2. – С. 75 – 83
5. Кабашникова Л.Ф., Пшибытко Н.Л., Абрамчик Л.М. Методы оценки физиологического состояния растений в условиях засухи. – Минск: Белорусская наука. – 2007. – 42 с.
6. Капранов В.Н. Влияние диатомита и минеральных удобрений на фенотипические признаки растений и урожайность зерновых культур // Агрохимия. – № 7. – 2009. – С. 34 – 43.
7. Козлов Ю.В., Самсонова Н.Е. Использование соединений кремния при выращивании зерновых культур // Плодородие. – № 6. – 2009. – С. 20 – 21.
8. Лакин Г. Ф. Биометрия. – М.: Высшая школа. – 1990. – 352 с.
9. Маменко Т.П., Роїк Л.В. Вплив саліцилової кислоти на активність антиоксидантних процесів в озимій пшениці за умов різного водозабезпечення // Физиол. и биохим. культ. раст. – 2008. – Т. 40, № 1. – С. 69 – 77.
10. Пацула О., Кобилецька М., Терек О., Балажі Ш., Товт М. Оксидативні реакції рослин прируслової ділянки ріки Тиса // Вісник Львів. ун-ту. Серія біологічна. – 2008. – Вип. 4. – С. 201 – 204.
11. Пашкевич Е.Б. Кирюшин Е.П. Роль кремния в питании растений и в защите сельскохозяйственных культур от фитопатогенов // Проблемы агрохимии и экологии. – 2008. – № 2. – С. 52 – 57.
12. Плешков Б.П. Практикум по биохимии растений. – М.: Агропромиздат, 1985. – 255 с.
13. Починок Х.Н. Методы биохимического анализа растений. – К.: Наукова думка, 1976. – 336 с.
14. Пшибытько Н.Л., Калитухо Л.Н., Волкова Е.В., Кабашникова Л.Ф. Роль сахаров в адаптации фотосинтетического аппарата к стрессовым факторам // Физиол. и биохим. культ. раст. – 2003. – Т. 35, № 4. – С. 330 – 341.
15. Самсонова Н.Е. Кремний в почве и растениях // Агрохимия. – № 6. – 2005. – С. 76 – 86.
16. Сиваш О.О., Михайленко Н.Ф., Золотарьова О.К. Цукри як ключова ланка в регуляції метаболізму фотосинтезуючих клітин // Укр. ботан. журн. – 2001. – Т. 58, №1. – С. 121 – 127.
17. Соколовська О.Г., Гуляев Б.І. Фотосинтез і посухостійкість листків // Физиология рослин в Україні на межі тисячоліть. – Т.1. – Київ, 2001 – С. 97 – 101.
18. Стаценко А.П. Биохимический прогноз жароустойчивости у зерновых и бобовых культур // Достижения науки и техники – АПК. – 1999. – № 7. – С. 29 – 30.
19. Таран Н.Ю. Каротиноїди фотосинтетичних тканин за умови посухи // Физиология и биохимия культ. растений. – 1999. – № 6. – С. 414 – 422.
20. Чижикова О.А., Паладіна Т.О. Активність ключових ферментів синтезу та розкладу проліну в проростках кукурудзи за умов засолення та обробки синтетичними регуляторами росту // Доп. НАН України. – 2007. – № 3. – С. 191 – 195.
21. Ahmad F., Rahmatullah, Aziz T., Maqsood M., Tahir M., Kanwal Sh. Effect of silicon application on wheat (*Triticum aestivum* L.) growth under water deficiency stress // Emir. J. Food Agric. – 2007. – № 19 (2). – P. 1 – 7.
22. Fauteux F., Rémus-Borel W., Menzies J., Bélangier R. Silicon and plant disease resistance against pathogenic fungi // FEMS Microbiology Letters. – 2005. – № 249. – P. 1 – 6.
23. Gong H., Zhu X., Chen K., Wang S., Zhang Ch. Silicon alleviates oxidative damage of wheat plants in pots under drought // Plant Science. – 2005. – № 169. – P. 313 – 321.
24. Hamayun M., Sohn E., Kha S., Shinwari K., Lee A. Silicon alleviates the adverse effects of salinity and drought stress on growth and endogenous plant growth hormones of soybean (*Glycine max* L.) // Pak. J. Bot. – 2010. – № 42 (3). – P. 1713 – 1722.
25. Melo S., Korndörfer G., Korndörfer C., Lana R., Santana D. Acúmulo de silício e tolerância ao déficit hídrico em capins do gênero *Brachiaria* // Scientia Agricola. – 2003. – V. 60, № 4. – P. 755 – 759.
26. Sacała E. Rola krzemu w odporności roślin na stress wodny // J. Elementol. – 2009. – № 14 (3). – S. 619 – 630.
27. Shen X., Zhou Y., Duan L., Li Z., Eneji A., Li J. Silicon effects on photosynthesis and antioxidant parameters of soybean seedlings under drought and ultraviolet – B radiation // J. Plant Physiol. – 2010. – № 167 (15). – P. 1248– 1252.

THE SILICON COMPOUNDS FOR BIOLOGICAL AGRICULTURE

N.V. Rositska

*The influence of silicon compounds for improving the mineral nutrition on plants and increasing drought resistance of *Triticum aestivum* was established.*

*Key words: *Triticum aestivum* L., analcime, tripoli, silicon dioxide.*

Одержано редколегією 12.01.2012